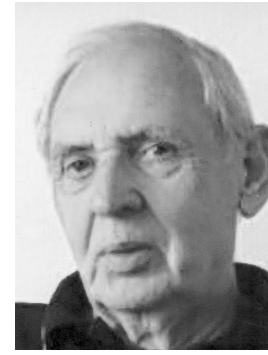

Slavo Kalný

Pán novinár
(Ján Čomaj, 17. 4. 1935 Radzovce – 26. 1. 2020 Bratislava)

Túlačky

Spomedzi kníh Jána Čomaja je najútlejšia knižka *Túlačky*. Napísal si do nej vlastné motto: *Bol som málo vo svete, zväčša nebolo času, ba čo horšie – nebolo ani pasu.*

Pripomínam ju aj preto, že vďaka nej sme sa ocitli na besede v Nitre medzi poslucháčmi žurnalistiky a estetiky. Ja som mal povedať zopár slov o autorovi, o reportáži v Smene, ako aj o žičlivých šesťdesiatych rokoch, počas ktorých absolvoval svoje elévske roky Ján Čomaj.

Poslucháči meno Čomaj nepoznali. Nevedeli si predstaviť ani dobu a v nej režim, v ktorom sa darilo aj novinám aj novinárom. Áno, boli to čudné časy: mali sme jednotnú školu, jednotné družstvá, telovýchovu, zväz mládeže i morálno-politickú jednotu ľudu. Ibaže práve komunistická strana až taká jednotná nebola. Nahlodal ju Chruščov, čiastkové rehabilitácie aj u nás... a v novinách, kde sme pracovali, aj odvaha odvážnych. Tamtí hore sa spytovali: O čom to vypisujete? Je ten váš nešťastný jednotlivec pre našu spoločnosť typický? Prečo nepíšete o šťastných ľuďoch, o šťastnej väčšine?

Čomaj mal šťastie aj v tom, že jeho starší kolegovia V. Ferko, Gryzlov, Chňoupek, Ujček a ďalší sa – napriek straníckemu dirigizmu – vyhýbali kolektívnemu šťastiu, lebo väčšmi ich zaujímal osud človeka. Mladého ambiciózneho novinára Čomaja cesta reportéra lákala. Mal šťastie aj v tom, že z fakulty do Smeny stačilo prebehnúť cez cestu, a už bol v inom svete. Pragmatická atmosféra v redakcii bola preňho sto ráz užitočnejšia ako teoretické state o žánroch. Čomaj mal na reportáž aj ďalšie predpoklady: nebál sa popasovať s problémom, vytrvalo hľadal svoj chodník a na ňom svoje typy, vedel počúvať múdrejších, loviť dojmy, udalosti... a to všetko s náležitým talentom. I keď jeho reportáže boli na vtedajšie časy priveľmi odvážne, ambicióz-

ny reportér sa naďalej venoval zauzleným osudom ľudí. Práve také typy boli preňho výzvou.

Otázka znie: Prečo po toľkých rokoch pripomínam práve jeho útlu knižočku *Túlačky*? Aj preto, že v nej anticipačne vyslovil svoj náhľad na vtedy frekventovanú otázku o pomoci amerických a kanadských Slovákov Slovensku.

PÍŠE: *V Amerike je asi 150 Slovákov milionárov. Niekto pridá ešte 50, ak má na mysli aj slovenských Židov. A teraz si predstavte, že by každý poslal polovicu majetku na Slovensko.*

Nazbieralo by sa nám desiatky miliónov dolárov. Ibaže, verte-neverte, zato nepostavíte ani diaľnicu od Hybice – po Sivú Bradu. Okrem toho, nik nám nič neposlal. Nemá ani z čoho. Ten milionár má milióny v papieroch, mašinách, pozemkoch, v rezervnom fonde, obligáciách a dlžobách. Doláre k nám nikdy nepotečú. Nech to znie akokoľvek otrepane – budúcnosť je iba v našich rukách.

V spomínanej knižke opisuje aj svoje stretnutie s Tomášom Baťom. Čomaj mu z Ottawy posiela fax a navrhuje termín stretnutia. Fax odoslal o 9.30, a už o 9.35 zvoní telefón: Nevolal ani Baťov sekretariát, ani jeho osobný tajomník, ale volal sám Baťa, a to päť minút po doručení faxu.

S Baťom som sa stretol aj v Čomajovom životopise. Rád spomína na svojho deda obuvníka z Malachova (krsteného v Radvani pánom farárom Andrejom Braxatorisom Sládkovičom), ktorý pred všadeprítomným šustrom Baťom unikal na juh, kde sa vtedy ešte nosili čižmy, čo Baťa nevyrábal. Tak skončil v Radzovciach, na hraniciach s Maďarskom. Čomajov otec bol poštmajstrom s definitívou, no z Radzoviec musel utekať, lebo obec pripadla Maďarsku. Utekal aj s Jankom, chorým synom na TBC pľúc, neskôr viackrát operovaným. Rodina žila v Utekáči a v Kokave nad Rimavicou, gymnázium navštevoval v Lučenci i vo Zvolene, ale pre kanadský žart – konflikt s profesorom, ktorý bol najprv gardistom a potom rýchlo komunistom – Čomaja vylúčili zo všetkých stredných škôl na Slovensku. Darmo ho vylúčili, keď na Slovensku každý každého pozná a medzi našincami sa dá dodatočne vybaviť aj maturita.

Študent, ktorý rád recitoval, moderoval, sa prihlásil na Filozofickú fakultu. Prijímaciu komisiu udivil rozhľadom i znalosťou o Čapkovi novinárovi. Keďže inklinoval k novinám, z literárnej vedy prestúpil na žurnalistiku. Ale tam zistili, že nemá štátnicu z cudzieho jazyka, ktorú na jeho predchádzajúcom odbore nepredpisovali. Nekonala sa promócia, ale odvod na vojenskú prezenčnú službu. Keďže už predtým sa obšmietal okolo Smeny, po návrate z vojenčiny stal sa jej kmeňovým redaktorom. Neskôr aj šéfom týždennej prílohy Smeny na nedeľu, kde bolo dostatok pľacu aj na náročné novinárske žánre, akými boli reportáže, fejtóny, stĺpčeky a jeho obľúbené mikropoviedky.

Kauzy

List z vojenčiny

Neviem, kto dáva kvapľom mená. V jaskyni Macocha dvom kvapľom hovoria Milenci. Jeden je prikutý k stropu, druhý vyrastá z mokrého dna. Blížia sa k sebe vo večitom očakávaní, netrpezlivo, smädní po spojení. Už im zostáva len zopár centimetrov.

Stretnú sa o štyritisíc rokov.

A my o dva.

Čomaj sa v redakcii, kde sa vďaka ambicióznemu šéfovi Podstupkovi dalo dýchať, priam vyžíval. Veľa cestoval, pravda, iba po Slovensku, ešte viac písal, redigoval, spolupracoval s rozhlasom, televíziou, Divadlom poézie, kašlal na životosprávu, občas lumpoval. Vtedy ešte aj po nočnej službe v tlačiarni navštevoval Kryštál bar s chýrnou fazuľovicou. Ale čo si už komunikatívny človek počne, keď aj tam objaví dakoho známeho, alebo iný známy objaví jeho. Neraz aj mne bolo záhadou, kedy a kde stihol napísať unikátnu reportáž alebo zredigovať celú stranu, keď takmer do rána flámoval.

Pretože nechodieval po obligátnych erárnych cestách a mal všade veľa priateľov, občas mu aj kamaráti poslúžili ako námet. Takým bol aj známy divadelný a filmový herec Ivan Mistrík. Ivan vozieval Čomaja na motorke, stretávali sa v kluboch a krčmičkách, stretli sa aj po *Idiotovi*, kde Mistrík exceloval v úlohe Miškina, po predstavení bol na smrť vyšťavený. Mistríkovi tragicky zomrela prvá manželka. Po dvoch rokoch ho očarila mladá atraktívna dievčina... Čo sa však odohralo potom? Všeličo sa povrávalo a vraví i naďalej. Reportér Čomaj konštatuje:

Isté je len jedno: Puška, spúšť, strela, smrť. Ivan Mistrík bol príliš krehký, nevládal trpieť, hoci trpieť patrí k talentu herca.

Z rodu Ostrice je názov reportáže o architektovi Eugenovi Kramárovi. Keďže tento Bohom nadaný umelec už ako 30-ročný svojimi modernými prácami priveľmi vyčnieval, keďže bol najmladším vysokoškolským profesorom v ČSR a pred Februárom aj predsedom architektov, bolo načase klepnúť ho po vyčnievajúcej hlave. Obžalovali ho z vlastizrady a vyzvedačstva.

Čomaj opisuje jeho väzenie v Ilave i na Pankráci, no akcentuje jeho väzenskú tvorbu. Strana a vláda si od prominentného architekta objednávala rôzne projekty: rekonštrukciu kláštora Bernabitiek na Hradčanoch, nové objekty pre ministerstvo vnútra a štátnu bezpečnosť, projekt pre hotel ministerstva vnútra v Tatranskej Lomnici a sanatórium ZNB v Starom Smokovci. Všetko v rokoch 1955 – 1960. Cynizmus vyvrcholil tým, že vyšetrovaciu väzbu a hodiny noč-

ných výsluchov prežil Kramár v budove, ktorú projektoval ešte na slobode ako objekt ministerstva vnútra na vtedajšej Račianskej ulici v Bratislave.

Roku 1996 prebral na Bratislavskom hrade vyznamenanie. Keď sa chcel poďakovať, zviezol sa na zem. Stačil vysloviť iba jedno slovo – architektúra.

V reportáži *Causa encyklopédia* píše: *Päť rokov po smrti Stalina a Gottwalda, dva roky po Chruščovovom prejave sa v Martine robí veľký pohon na ľudí. Dôvodom bola príprava slovenskej encyklopédie a reči pri poháriku na oslavách jednej päťdesiatky...*

Husák je už päť rokov z väzenia doma, tri roky píše svoje Svedectvo o SNP, *no časť martinských encyklopedistov je stále vo väzení.*

Prípad je zaujímavý zároveň tým, že Dr. Alexander Hirner, ktorý študoval aj v Ríme a Paríži, rovno zo Sorbonny šiel do SNP, za čo bol viackrát vyznamenaný. Po vojne pracoval vo vydavateľstve a pritom prednášal na Vysokej škole politickej a sociálnej v Prahe. František Oktavec, šéfredaktor Bojovníka a pracovník Ústavu SNP, bol takisto aktívnym povstalcom. Pri vyšetrovaní tzv. znalci encyklopédie tvrdili, že Hirner ju redigoval tak, aby mohla vyjsť aj na Západe. Vraj blízo hesla Buďonnyj je heslo Bacílek a za ním dokonca heslo bacil, čo je viac ako urážlivé. Navyše, Dr. Hirner bol považovaný za duchovného otca myšlienky vytvoriť konfederáciu podunajských štátov. O desať rokov neskôr sa Ján Štulajter stal osobným tajomníkom tajomníka ÚV KSS Dr. Husáka. Vďaka reportérovi Čomajovi vieme, že v tých dňoch, o ktorých je reč, bol Štulajter prokurátorom v Žiline a skupinu Hirner žaloval práve on.

Keďže Čomaj ovláda anticipáciu, vie predbehnúť aj čas. V čase Dubčekovho odmäku píše reportáž *Kto vraždil tých Židov?*, v ktorej dokázal, že mládenci, vydávajúci sa za partizánov, vykrádali na Považí domy vrchárov, pre peniaze zavraždili osadníka a pre zlato vyvraždili dve židovské rodiny. Dedinčania Židov skrývali, starali sa o nich, zásobovali ich, no títo „povstaleckí" hrdinovia ich povraždili. Hoci prípad viackrát vyšetrovali, zakaždým ich oslobodili pre „nedostatok dôkazov". I keď vierohodných dôkazov bolo nadostač, vtedajší mocní nedovolili pozrieť sa na „nepoškvrnené" ideály SNP pravdivo a objektívne.

ROMAN KALISKÝ: *Ján Čomaj bezpečne ovláda základný znak poctivej reportáže, ktorým je strohosť a skratka. Zdôrazňujem poctivej reportáže, nie tzv. literárnej, lebo za slovom literárna sa zvyčajne skrývala a skrýva márna snaha vyšperkovať a zachrániť faktografickú i myšlienkovú chudobu textu výrazovými prostriedkami, ktoré sa zaslúžene ocitli na periférii umeleckej prózy. Umenie reportáže nie je totiž ani tak umením „vedieť písať" ako skôr umením vidieť, objaviť prekvapujúce súvislosti medzi tzv. malými dejinami, osudom jediného*

ľudského života a veľkými dejinami, ktoré ho nemilosrdne drvia v svojom slepom súkolesí.

Diplomant M. S. píše, že Čomajove reportáže majú klasickú stavbu „ekokrpky", čo znamená, že sú vystavané ako dramatický útvar: expozícia, kolízia, kríza, peripetia, katastrofa. Diplomat sa zrejme mýli, lebo reportér nie je fabulátor, nevytvára fiktívny príbeh, ale opisuje skutočnosť. Na kompozíciu reportáže vplýva faktografia, osud opisovaného človeka, ktorý je zväčša sám osebe dramatický.

Áno, k umeniu reportáže nestačí iba talent, ale aj objavovanie zaujímavého prípadu. Pri politických témach sa až prekvapujúco vynárajú logické súvislosti medzi osudom človeka a veľkými dejinami, čo akcentuje aj Kaliský. Touto reportérskou technológiou vie tvoriť aj Čomaj: cez osud a prizmu protagonistu píše nielen o slabosti režimu, ale aj o sile a pamäti národa. Takou je aj reportáž *Človek zo Sibíri*, v ktorej opisuje strastiplnú cestu povstaleckého dôstojníka Urbana do Moskvy, kam ho pozvali „na konzultáciu". Stade sa vrátil po dlhých rokoch prežitých v gulagu. Po návrate domov sa vyše desať rokov usiloval o rehabilitáciu, no nevrátili mu ani hodnosť. Tvrdili, že väzenie sa nezapočítava do služobných rokov. Navyše, Urban nebol väznený ani v čase okupácie, ani v našich alebo nemeckých väzniciach.

Novinári

V autobiografickej reportáži *Monológ toho druhého* opisuje svoju dvadsaťročnú anabázu po prepustení z práce. Nenarieka, nepreklína, väčšmi konštatuje a ilustruje na lapidárnych osudoch, že mnohé slovenské osobnosti končili tragickejšie ako novinári za normalizácie. Pripomína päťdesiate roky, a defilé neprávostí máme pred očami. Už predtým vyrezávali z pamäti národa Štefánika i Hlinku, Lettricha i Belluša, Dilonga i Žarnova, od vlastných sa šibenice dočkal Clementis. Posledné dve desaťročia sú len ďalšou kapitolou o doráňaných osudoch slovenských osobností.

PÍŠE: *Osobnosti sme likvidovali s pravidelnosťou kosenia anglického trávnika. Ledva jedna generácia dorástla, už mala osud pripravený. Naša anabáza nebola ani zďaleka taká krutá a krvavá, a predsa si tu ktosi osvojoval právo určovať ľuďom život. Prežili sme to. Presnejšie, mnohí to neprežili.*

Čomaj pripomína Ruda Olšinského z Kultúrneho života, zo Smeny Romana Košťu, Evu Holinovú, Gavrila Gryzlova i Jura Kokavca. My si spomeňme aj na Karola Weissa, ktorého skolil infarkt už na druhý deň okupácie v auguste 1968.

Čomaj pripomína Juraja Vereša a jeho účinkovanie v zoologickej záhrade, Romana Kaliského, ktorý s Otom Fülöpom sprvu tesnili okná, no neskôr šťastní zložili učňovské murárske skúšky. To budú fušky! Neboli, nemali zručnosť, no najmä krvnú skupinu rodených fuškárov. Oto sa chopil volantu v autobuse mestskej dopravy, no jedného dňa namiesto odbočenia narazil do oceľového stĺpa, a do smrti chodil o palici.

Aj Čomaj bol raz fyzicky na dne. Odkväcol, keď sa ako brigádnik nadýchal acetónových farieb, s ktorými pracoval. Keďže bol na dne aj psychicky, vyhľadal svojho priateľa docenta MUDr. Molčana. Ten mu dal obálku s lístkom pre posudkovú komisiu. Šéf posudkovej mu tri-štyri razy navrhol: Ostaňte doma a prídete o mesiac. Až neskôr, keď sa natrvalo zamestnal vo výrobnom družstve Služba, sa dozvedel, čo za diagnózu mu písal docent Molčan: Čomaj ešte nemá robotu. Mesiac pridať!

Karolko

Karolko vždy postával kdesi mimo diania, mimo redakcií, kdesi v aute, vždy ako outsider... no my sme vedeli, že je majster na fejtóny, humoresky, ale aj na zbabraný život. Hoci Karol Guliš vydal viac knižiek, nie je ani v spisovateľských slovníkoch, ani v encyklopédiách. Je dobre, že Čomaj načrtáva jeho biografiu i zbabraný život. Už po maturite ho zlákala múza a dvadsaťročný vydáva knižku ľúbostných poviedok *Osudné vyznanie*. Elévske roky preskákal u Ema Bohúňa, uverejňoval aj v Smrekovom Eláne, za Povstania sa ako redaktor Hlasu národa ocitol v horách. Po vojne pôsobil v Šibeničkách, ktoré – ako vieme – nahrávali demokratom. Vtedy sa spoznal aj so Živodarom Tvarožkom. A práve ten vyviedol parádny kúsok: zorganizoval fanúšikov Slovana na futbalový zápas so Spartou do Prahy. Zohnal aj lietadlo. Lietadlo s pasažiermi nezosadlo v Prahe, ale v Mníchove. A práve tento Tvarožek sa odvážil prísť ilegálne do Bratislavy. Medzi prvými navštívil Karolka a ten sa do skupiny zapojil bez rozmýšľania. Sľúbil pripraviť texty letákov, lebo mal priateľov typografov, a tí vedeli nielen tlačiť, ale aj mlčať.

PÍŠE: *Sedem mesiacov po vzniku skupiny, v lete 1949, skupinu súdili. Tvarožka odsúdili na trest smrti a 200 000 korún pokuty. Karol Guliš dostal 8 rokov a 10 000 korún pokuty. Známy hokejista a neskôr lekár Zbyněk Reitmayer 6 rokov a 10 000 korún pokuty. A odsúdili ešte ďalších pätnásť „previnilcov" na podobné tresty.*

Karolko mi raz rozprával, ako počas vyšetrovania musel stáť len v gatiach

pred dvoma zabijakmi, ktorí ho tĺkli hlava-nehlava, najradšej na solar, sto ráz sa po takom údere chcelo Karolkovi vracať. Mali tam aj svoju špecialitu, akýsi strojček na ruky. Navliekli ho na prsty ako rukavice, či skôr ako nejakú sadu strúhadiel na ceruzky. Na vrchu tohto zázraku bola krídlová matica, ktorou vyšetrovateľ začal pomaly krútiť.

Karolko absolvoval Ilavu, Leopoldov, Pankrác, uránové bane. Ožil v čase politického odmäku, písal pre noviny, ale aj knižky. Z nich je najzrelšia *Poviedky pod kyvadlom*, reminiscencie autora na svoju odyseu a päťdesiate roky.

PÍŠE: *Zoťal ho príchod vojsk. Vtedy mal štyridsaťštyri rokov a prežíval vlastne svoju prvú mladosť a lásku. Mal milú ženu, malý bytík v Trnávke, nadchýnal sa svojou prácou v Knižnej kultúre – a tu zrazu Rusi! Kto tak drsne nezažil päťdesiate roky ako on, sotva pochopí šok, strach a stratu akýchkoľvek ilúzií. Napriek tomu na prvé výročie okupácie zapálil v oknách svojho bytíka sviečky. Nevedno, či ho ktosi udal, isté však je, že ho ešte v ten večer zatkli a tri dni držali na Februárke.*

Karolko, Karol Guliš umiera päťdesiatštyriročný.

Memoáre

V posledných rokoch Čomaj píše aj texty memoárové, resp. literárne upravuje rukopisy umelcov a iných osobností. Svoj vzťah k umeniu a náležitú erudíciu reflektoval aj v reprezentatívnej biografickej knižke *Hlina ako osud*, v ktorej priblížil osobnosť známeho keramikára a potomka habánov Ignáca Bizmayera. Vďaka prostým výpovediam majstra, resp. autora textu vytvárajú farebnú mozaiku plnú zážitkov a príbehov, ktoré umelec prežíval od detstva až do prítomných dní. „Nácko“ sa musel stať keramikárom, aj keby nechcel. Veď aj jeho rodná Košolná bola v dávnych časoch habánska, ba keramickú pec na vypaľovanie mali na svojom dvore aj Bizmayerovci. Vyše tristoročný dom, v ktorom sa Ignác narodil, patril spolu s mlynom do rozsiahleho habánskeho dvora.

PÍŠE: *Na Kvetnú nedeľu roku 1932, nemal som ešte ani desať rokov, prišiel k nám mladý pomenší pán a dedkovi sa predstavil, že sa volá Herman Landsfeld a pochádza z južnej Moravy. Keď sa tu vraj nedávno obzeral, našiel zopár starých habánskych keramických črepov, a tak sa nazdáva, že na tomto mieste bola voľakedy veľká habánska džbankárska dielňa. Pravda, dokázať sa to dá len tak, že mu dedko dovolí v záhrade chvíľku kopať...*

Kopanie dokázalo, že habánsky dvor v Košolnej je oveľa starší, ako sme si mysleli. Pozerám na malé návršie v našom dvore. Nik dovtedy nevedel, čo je to za kopček. Až výskum odhalil, že je tam najviac a najstarších črepov. Pri odkrývaní sa objavila vrstva za vrstvou ako v učebnici dejepisu. A ja som to všetko vnímal nielen naširoko otvorenými očami, ale celou svojou bytosťou, akoby pre mňa nikdy nič zaujímavejšie a dôležitejšie už nemalo jestvovať.

Habáni vskutku výrazne zasiahli do keramickej výroby a džbankárstva u nás. Ale z knižky sa dozvedáme, že boli s nimi patálie, lebo žili priveľmi svojsky: mali spoločnú kasu, kuchyňu, spoločne sa starali o deti, o starých rodičov, príkladne spolupracovali... čo horšie, ako novokrstenci hlásali rovnosť človeka pred Bohom i ľuďmi, neuznávali prepych cirkevnej hierarchie.

Bizmayer zažil úsmevnú príhodu aj s Jankom Alexym. Ten ako prvý objavil Ignácov talent a rozhodol sa, že o ňom aj napíše. Ale je vylúčené, aby ho do sveta uviedol s takým nemožným nemeckým menom. Keďže Alexy nemal rád Nemcov, mladého nadaného keramikára mirniks-dirniks poslovenčil a písal o Vincovi Bizmajerčákovi.

Duchaplný Bizmayer rád vravieval: Maľovanie je ľahké, keď neviete maľovať. Keď maľovať viete, je to naopak.

Ibaže na špeciálne maľovanie musí byť aj špeciálny „nástroj“, čiže štetec. Veď naši majstri nemaľovali akvarely a gvaše na jemný papier, ale drobnú ornamentiku na pálenú hlinu, a tie „štrichpenzle museli niečo vydržať“. Preto keramikár *zobral snopček chĺpkov z kravských uší, zajačích fúzov a svinských štetín, tie tuho zviazal konopnou dratvou a nasadil do trstiny tak, aby štetina vnikla dosť hlboko a pevne. Tenkým drôtom sa to omotalo, stiahlo koženým prúžkom, obrúsilo, ostrihalo – a bol štetec!*

Deň plný drám

Prečítal som vari všetky Čomajove knižky a v nich osudy desiatok ľudí. O kom vlastne autor písal a píše? Zväčša o takom človeku, ktorého dôverne poznal už predtým, alebo aj neskôr, keď sa mu venoval ako reportér. Medzi jeho priateľov patrili a patria čašníci, herci, básnici, filmári, tiráci, muzikanti, vojaci, architekti, lekári, ale aj opilci a spisovatelia, hazardní hráči i hazardéri so životom, záchranári, horolezci, odsúdenci na smrť, pašeráci, baníci, drevorubači, ale aj ekológovia, poľovníci a gambleri. Čomaj je výsostne komunikatívny typ, vie sa s tým i oným porozprávať, hoci je skúsený borec, vie, že na reportáž sa musí pripraviť, lebo to, čo mu nepovie protagonista, musí on dopovedať zaň-

ho. I keď v reportáži dominuje osud človeka a jeho príbeh, ten sa práve v reportáži nemôže odohrávať bez náležitej faktografie, ktorá tento žáner drží pri zemi, v oblasti literatúry faktu.

V reportáži *Bingo* zaujme už expozíciou, ktorá je priam vyšitá na pritiahnutie čitateľa.

PÍŠE: *Jedného večera sa na Orave štyri ženy vrútili do miestnej krčmy so sekerami v rukách. Nehľadali svojich mužov, ale šli rovno do kúta oproti dverám a na triesky rozsekali dva hracie automaty. Muži im tu prehrávali výplaty, dokonca už aj nedospelé chlapčiská pokúšali čerta.*

Krčmár ženy zažaloval, no sudca ich oslobodil. Ich čin kvalifikoval ako konanie v afekte a hmotnej núdzi. Keď som o tomto kurióznom prípade napísal malú reportáž, končil som ju slovami: „Keby sa to v súdnej sieni smelo, zatlieskam."

Gamblera nikto nepresvedčí, že z tej skrine sa sypú peniaze predovšetkým pre majiteľa automatu – pre krčmára –, ale aj pre štát, ktorý zhrabne vysokú daň z hazardných hier. Iba na samom ostatku, na zanedbateľnom konci je chudák hráč snívajúci o bohatstve. A kým on sníva svoj spotený sen, stroj mu kradne stovku za stovkou.

Akceptujem aj tieto takpovediac káravé riadky, lebo ďalší márnotratný klient hráva aj preto, že nemá ani peniaze, ani zamestnanie... a preto si peniaze požičiava, a potom už iba hrá, hrá, až kým všetko neprehrá.

PÍŠE: *Okrem zopár výnimiek každý prehrá. Niekto prehrá všetko, aj vlastnú chalupu. Aj svoj život. Za posledných päť rokov narátali na Slovensku takmer sto takých gamblerov.*

V knižke *Deň plný drám* Čomaj opisuje súčasnosť a nevyhýba sa ani kauzám, v ktorých sú previnilcami policajti.

PÍŠE: *V decembri 1999 sa Erik R. vlámal do zlatníctva Aurora na Mariánskom námestí v Žiline. Nabral si tam pekný majetok: približne päťdesiattisíc korún, desaťtisíc nemeckých mariek a šperky za šesť miliónov. Čo čert nechcel, na ceste ho zastavila policajná hliadka. Policajti spozorneli, keď videli, že vodič je nervózny, hoci dychová skúška bola negatívna. Preto policajti požiadali šoféra, aby im ukázal, čo vezie v aute. Viete si predstaviť ich šok, keď uvideli ten zlatý poklad? Ale nepokojný šofér nabral istotu a zahral vabank. Ponúkol im výkupné – koruny, marky a k tomu šperky za milión. A policajti súhlasili.*

Reportáže Jána Čomaja a jeho knižku *Deň plný drám* hodnotí aj literárny kritik Alexander Halvoník.

PÍŠE: *Keďže ten, kto píše knihy, je spisovateľ, Ján Čomaj je spisovateľ, ktorého literatúra sa živí obzvlášť tvrdým chlebíčkom: Faktom. Čomaj je neopa-*

kovateľný práve tým, že jeho písaniu dominuje fakt. Pravdaže, patent na výber faktov má autor. Nesmú siahať pod jeho autorskú úroveň. Fakt ašpirujúci na námet jeho reportáže musí mať prinajmenšom takú vzdorovitosť ako jeho vôľa vysloviť sa k najzložitejším otázkam bytia jednotlivca, pospolitosti, štátu. Nijaké béčka, nijaké mediálne raje, nijaké vymývanie mozgov ani splašky umelo zvyšujúce sebavedomie čitateľských más a tiráže magazínov. Napriek tomu Čomajove umelecké reportáže sú svojím spôsobom aj senzačné, aj čitateľsky atraktívne. Jeho príbehy nemôžu nebyť o politike, lebo jeho mnohospektrálna fakticita príbehov a v nich ukotvená etika sú aj sociologickou sondou do našej spoločnosti.

Čomaj však v spomínanej knižke vie opísať aj ľudí práce bez práce, vystavať sociálny výkričník skrze tragický osud drevorubača.

PÍŠE: *Dodýchal, skôr ako sme z neho odvalili kmeň. A kým sme takto stáli nad nebohým, zjavil sa polesný. Sníme širák, skloní hlavu, pokuká po nás a po chvíli vraví: „Chlapi, nepíľte. Gáter stojí. Dolu je plno dreva, nemáme kam zvážať. Do leta nebude robota, len ak by dajaký polom."*

Chlapi stoja nad Hlôškom, vietor im češe vlasy, sami nevedia, na čo myslieť. Píla stojí, Hlôška má päť detí, kto pôjde smrť oznámiť jeho žene? Do leta roboty nebude, mali by sme ho zaniesť do márnice, alebo ešte najprv k doktorovi, nech tu nemrzne. Vraj roboty nebude! Čože je to za doba, keď ľudia ani drevo nechcú?

V závere knižky plnej drám sa autor prezentuje dôvernou znalosťou zo života vtákov. Ba poslednými riadkami pointuje skrze vtákov všeľudské slabosti našincov.

PÍŠE: *Sťahovanie vtákov je rovnakým tajomstvom, ako je ich spev očarujúcou hudbou a ich hniezda technickým umeleckým dielom. Zoberte si takú mlynárku – hniezdo si vije z pavučín. Alebo trsteniarik. Pred niekoľkými rokmi som jeho staviteľské umenie obdivoval pri Parížských močiaroch pod Novými Zámkami. Dom si utká medzi dvoma steblami trstiny a potom sa celé leto hojdá vo vánku nad vlnami jazera.*

Kukučka nemá také starosti. Kým sa na lodiach moreplavcov dostala z Ameriky do Európy, žila v zaujímavej symbióze s bizónmi: vyberala im z hrubej kože parazity. Bizónov u nás niet, ani prérií, ale kukučkin genetický príkaz zniesť vajíčko do cudzieho hniezda sa podnes nevyparil. Stále znáša vajíčka do cudzieho hniezda. A keďže človek je tvor vnímavý, dokáže sa poučiť aj z prírody. Aj od kukučky, aj od krkavcov.

Veronika Kršteníková: Maska, olej a akryl na plátne, 2019

Víchrice

Strom

Stojí tu odnepamäti, kôru má hrubú, sčernetú, srdce do nej nik nevyryl. Veď kto by si aj na našom dvore dával rande. Nepoznáte náš dvor? Škoda. Stojí za poznanie. Ledva strom vypustí zo svojich sčernetých haluzí prvý puk, príde jar. Keď sa celý odeje do zeleného, je tu leto. Keď spustí na zem prvý žltý list, odlietavajú vtáci. A keď je opäť holý, iba tie sčerneté konáre mu trčia do neba, dovlečie sa zima. Ráno mi vravel sused, že ho dnes majú zoťať. Na jeho mieste budú stáť garáže. A teraz je celá naša ulica zvedavá, ako jar bude vedieť, kedy má prísť.

Tento Čomajov dávny „ekologický" stĺpček som vykutral aj preto, aby sme si pripomenuli nezmyselné vytínanie stromov, ale aj ľudí. Vieme, že Čomaj sa neobával spoločenských problémov ani ako začínajúci reportér v Smene. Ba sám vyhľadával typy výsostne politické, a to už bola hra s ohňom. Ironici vravia, že on si to dovoliť mohol, lebo nebol v strane. Áno, nebol, lebo do strany vstúpil až za Dubčekovej éry v roku 1968. Vďaka tomu mu počmárali život dvakrát: oslobodili ho od práce i od partaje. Aj preto na našej besede vysokoškoláci Jána Čomaja nepoznali. Dvadsať rokov bol nezvestný.

Do práce ho pozývajú až na jar 1990, a to rovno zo sekretariátu predsedu vlády. I keď sa zopár rokov venoval „riadeniu a úradovaniu", do vedomia spoločnosti sa opäť zapisuje predovšetkým ako angažovaný žurnalista a spisovateľ literatúry faktu. Svoju pravdu a spoločenský zástoj nezaprie ani vo Vysokých Tatrách v čase prírodnej a ekologickej tragédie. K Tatrám má neobyčajne citlivý vzťah, lebo je ich každoročným chronickým pacientom, ale aj náruživým hubárom. Svojich priateľov už tradične obdarúva sušenými hríbikmi, aby mal s nimi kontakt aspoň prostredníctvom silvestrovskej kapustnice. O Tatrancoch napísal veľa podnetných a zaujímavých reportáží. Na poslednú katastrofu sa zaujímavo pozrel aj očami dvoch žien. Urobil múdro, lebo občas detail prekryje celok, ba občas je detail silnejší ako celá pohroma.

PÍŠE: *Jej prvým ranným šokom nebol ľahnutý les, kam dovidela, ale košatý smrek hneď vedľa vchodu penziónu. A nie tým, že tam nemohúcne ležal, ale že im do okien vytŕčala tri metre široká a najmenej toľko vysoká neuveriteľne plochá sústava koreňov. Aj s betónom, pod ktorý tenké korene poľahky vliezli. Aj s obrovitým kusom asfaltu, ktorý vytrhli z bývalého chodníka, keď sa tak víchor rozhodol.*

Zrazu som pochopila, prečo som včera v noci videla na severe cudziu krajinu plnú svetiel. Nikdy sme spod lesa nevideli Tatranskú Lomnicu, Detský raj,

sanatóriá v Hornom Smokovci, reťaz penziónov pod Kozím vrchom a Hrebienkom, Eriku, Partizána, Poľanu, Pandu... Vedela som o nich, ale nevnímala. Prečo aj? Boli za lesom. Ibaže odrazu lesa niet...

Náležitú silu má však aj Čomajov takpovediac civilný pohľad okoloidúceho.

PÍŠE: *V sobotu dopoludnia sa pristavil pod hotelom FIS pri jednom stánku český dobrovoľník Michal Zitka z Pardubíc. Pýtal si čaj. Majiteľ kiosku sa Čecha pýta, odkiaľ je, čo tu robí, a keď sa dozvedel, že pomáha pri kalamite, ukázal pohybom palca a ukazováka, čo za to berú. Aj povedal, že nič, vraj celá partia robí z pasie, lebo majú Tatry radi. Stánkar nechcel veriť. Potom uznanlivo pokýval hlavou. A nato zobral dvadsať korún za čaj.*

V nedeľu ráno ešte za tmy opúšťame s básnikom Litvákom Vysoké Tatry. Zapínam rádio. V noci nadnes neznámy páchateľ odcudzil skupine českých brigádnikov traktor, ktorým sťahovali drevo z okolia tatranských ciest.

Pretože sme sa túlali najmä v „oblasti reportáže", pripomeňme si, že je to vari najdrahší žáner, lebo ten sa nedá vysedieť ani doma, ani v kaviarni. Reportér musí za svojou korisťou kráčať doďaleka i dovysoka, lebo autopsia patrí k reportáži ako slnce ku dňu. Ako profesionáli vieme, že literatúra faktu, a v nej reportáž, vyžaduje od autora okrem talentu aj nos na typy, ktoré, navyše, sedia môjmu presvedčeniu, naturelu, môjmu peru, ale aj môjmu vypestovanému uhlu pohľadu. Hoci Ján Čomaj za normalizácie pracoval aj vo fotolabáku, nenaučil sa retušovať skutočnosť. Odvážne osvecoval tmavé kúty a hľadal spravodlivosť pre ľudí neprávom zabudnutých a odkopnutých.

Z knihy Slava Kalného Páni novinári II
(Slovenský syndikát novinárov, Bratislava 2006)